

Ресурсен център Европа

С подкрепата на
програма "Еразъм+"
на Европейския съюз

06 януари 2021

ГРАЖДАНСКАТА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ КАТО ОБРАЗОВАТЕЛЕН РЕЗУЛТАТ

CIVIC COMPETENCE OF STUDENTS AS AN EDUCATIONAL OUTCOME

д-р КРАСИМИРА ВАСИЛЕВА,
председател на NABEC

Abstract

The paper examines the civic competences that students are expected to build during the secondary school education in order to be able to actively participate in the processes of a democratic society. The text contains recommendations about the pedagogical approach in teaching civic competencies at secondary schools. For the achievement of best educational results, the most appropriate are the interactive methods in which the student is an active participant in the learning process.

Демокрацията е система, която в нашата цивилизация се смята за най-добрата и съзвучна с правата на човека.

За да бъде успешна, тя се нуждае от информирани, образовани, активни и отговорни граждани.

В годините обществото се развива и преживява непрекъснати и бързи промени. Старите форми на политическо и гражданско участие вече не са толкова значими или се видоизменят. Моделът от последните десетилетия на представителна демокрация престава да изпълнява функцията си. Развитието на технологиите предизвиква бърз обмен на идеи. Интернетът премахва дистанционните ограничения в комуникациите. Все повече се налага демократичното участие. Нарасна необходимостта от граждански отговорно и активно общество. Социологът Кенет Уилкинсън споделя, че гражданското участие дава възможност за развитие на обществото на различни нива, напр. активното участие на младежите може да насърчи функциите на местното общество, а взаимодействието между организирани младежи засилва капацитета на общността, като този процес протича на различни нива в обществото, когато младежите идентифицират общите си нужди и заедно работят за да ги изпълнят.¹

Задачата на училището е да разяснява гражданското участие в обществените процеси, като използва многостранни интердисциплинарни методи както на формалното, така и на неформалното обучение. То е и институцията, която може да създава нагласа и да насърчава гражданското отношение, да образова младежите с граждански компетентности.

¹ Wilkinson, K, The community in rural America. USA: Greenwood Publishing Group, 1991, p.39-41

Отправната точка на всяка дискусия за гражданското общество е отделния човек, способен да реализира себе си. Това е индивид, който участва в икономическите, културни и други дейности, възникващи и развиващи се в местните общности. Той трябва да е готов да се включи в политическите процеси, въпреки че понякога средата не го насърчава. Именно това му участие осигурява способността да стане гражданин, който е информиран, отговорен, критичен и активен.²

В литературата подходът към обяснението на **гражданската компетентност** е различен. Той се основава на компетентността на образователните институции, на емоционалните и на социалните компетентности, изразяващи се като индивидуална свобода на избор.³

Организацията на обединените нации препоръчва да се осигури достъп до качествено формално и неформално образование и признава гражданското образование като важна част от образованието на подрастващите.⁴ Изпълнителният директор на „Общество за изследвания в развитието на детето“ и психолог Лони Шеррод подчертава, че гражданското участие трябва да бъде също толкова приоритетно, колкото и математиката.⁵ Трябва да се насочи повече внимание в училищата към преподаването и усвояването на умения за гражданско участие.

Гражданското образование и активното участие на гражданите формират и поддържат обществото, тъй като това е единственият начин за развитие на гражданското общество.⁶ Гражданските знания насърчават подкрепата на демократичните ценности, политическото участие и помагат на гражданите да разберат и защитят своите права и отговорности. Те формират мнението на индивида и пряко насърчават предприемането на съответни негови граждански действия.⁷ Това са теоретичните принципи за демокрация, работата на правителството и поведението на демократичното гражданство. Това са знания,

² Jurs Samusevica, Promoting youth civil participation in the pedagogical process, 2016

³ Audigier, A Framework for Civic Education Teachers' Knowledge, 2010

⁴ UNESCO, Final report of the 7th UNESCO Youth Forum, Paris, France, 2011, p.2 <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002134/213427e.pdf>

⁵ Sherrod, L. (). Civic engagement as an expression of positive youth development, 2007, p. 59-74

⁶ Sherrod, Civic engagement as an expression of positive youth development, 2017

⁷ Galston, Civic Education and Political Participation, 2014

позволяващи им да изработят свои критерии, да мислят критично и да оценяват действията на правителството на своята страна и на други държави от позициите на демокрацията.

Анализът на педагогическата теория разкрива многостранно обяснение на гражданската компетентност. Хоскинс приема, че гражданската компетентност отразява „качествата на гражданите“ (участие) в гражданското общество, общността и/ или в политическия живот”.⁸

Джон Патрик, в своята теория за гражданските компетентности, подчертава три взаимосвързани компоненти:

- граждански знания - изучаване на систематични, основни понятия, използване на казуси;
- граждански умения - напреднала способност за вземане на решения, анализ на държавното управление и гражданството на местно и международно ниво, напреднали умения на гражданско участие и граждански добродетели на сътрудничеството;
- граждански добродетели - ползване на литература и опит.⁹

Като цяло в демократичните общества, въпреки че различните държави имат различни възгледи за гражданството и критериите за „добър гражданин“, **гражданската компетентност** най-общо се формира от четири компоненти: **знания, умения, ценности и отношение.**

- **Знания**, които подготвят гражданите за активно и гравивно гражданско участие.

Това са знания за политическата и правната система, за демокрацията, важни събития, тенденции, промени в историята на държавата и света, значението на доброволческия труд, правата и задълженията на човека и др.;

- **Умения**, необходими за активно гражданско участие.

Това са формираните у подрастващите способности за участие в политически дискусии, разбиране на необходимостта от политическото гласуване, разбиране на протичащите политически процеси, способност за отстояване на определена позиция, способност за критично мислене и вземане на решения, способност за

⁸ B. Hoskins, J.G. Janmaat, E. Villalba, Learning citizenship through social participation outside and inside school: an international, multilevel study of young people's learning of citizenship, 2012

⁹ Patrick, J., Global Trends in Civic Education for Democracy. ERIC Digest, 1997, p.2-5

интерпретиране и критично оценяване на информацията, предоставена от медиите, като се използват личните знания и т.н.¹⁰

- **Ценности**, свързани със социалната справедливост.

В гражданското общество гражданските ценности отразяват принципите на човек да решава кое е оправдано или неоправдано за общественото общо благо. Тези принципи са афективна подготовка за преценка на външната гражданска среда и за оценка на междуличностните отношения, което може допълнително да повлияе на решенията за фактически действия в гражданската социална област.

- **Поведение**, включващо отношение на толерантност и уважение, отворено за промяна, способност за адаптиране, създаване на компромис, демократично отношение, чувство за отговорност, политически убеждения, лоялност към принципите на демокрацията, приемане на закона и правата на човека, защита на околната среда и др.

Обхванатите дейности са широки, включително и национални политики, протести и доброволчество. В идеалния случай този аспект на гражданската компетентност е необходимо да бъде подкрепен от останалите три компоненти, в противен случай активното отношение на участие е случайно и несползливо за демокрацията.

За **гражданско участие** се приема широко и многостранно политическо и социално участие на индивида, което включва и участие в избори, и доверие в държавните институции."¹¹ Изследователите от Международния център за изследване на образованието в Германия изясняват гражданското участие, като използват четири негови измерения - **политическо участие, социално участие, културно участие и икономическо участие** – и посочват, че то се основава на многостранното сътрудничество на граждани и държавни институции за общата цел за по-добро качество на живот.¹² Тези признаци са определени като критерии за уменията на младежите в контекста на тяхната гражданска компетентност, а именно за:

- способност за използване на знанията при участие в различни социално важни дейности, избори и младежки организации;

¹⁰ Abs, H. J., & Veldhuis, R., Indicators on active citizenship for democracy – The social, cultural, and economic domain, 2006

¹¹ Campbell, D., What is education's impact on civic and social engagement? The Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris, 2006, 29-30 p.

¹² Abs, J., Veldhuis, R., Indicators on Active Citizenship for Democracy – the social, cultural and economic domain. CRELL-Network on Active Citizenship for Democracy, 2006, p. 6-7, 10.

- способност за участие в процеса на вземане на решения;
- възможност за участие в политически дискусии;
- умение за защитаване на мнение с аргументи;
- способност за ефективно сътрудничество с другите, участие в работа в екип;
- способност за подхождане към информацията с критично и аналитично мислене;
- интеркултурни способности;
- способност за лидерство.

Като цяло „знанията“ и „уменията“ обуславят когнитивното овладяване на демокрацията. От афективен аспект „ценностите“ се отнасят до собствения принцип за разбиране, а „поведението, отношението“ отразява интереса към гражданското участие.

Различието в тълкуването на гражданската компетентност предполага разнообразие в стратегиите за изграждане на гражданската компетентност, а от там и трудност при хармонизиране на образователните програми за гражданско образование в държавите членки.

Отчитайки важноста на широкото популяризиране на гражданското образование, Съветът на Европа обяви 2005 за Европейска година на гражданското образование, а 2013 за Европейска година на гражданите. През 2005 год. една от главните цели бе развитието на уменията и гражданските позиции на учениците, както и на техните познания за демокрация, държава и гражданско общество.

Европейският съюз за гражданската компетентност

Бързо променящият се свят изправя ЕС непрекъснато пред различни предизвикателствата. В отговор той се насочва към приобщаване и иновации, като се стреми все повече да ангажира гражданите в социалния и политическия живот на европейското общество, не само за да гарантира утвърждаването на основните демократични ценности и принципи на Съюза, но и да насърчи компетентността на хората за адаптация към света на бързите промени. В този процес той изисква от държавите членки да предоставят гражданско образование

на учениците в началните и гимназиалните училища.¹³ Държавите членки следва да приспособят националните си образователни програми за гражданско обучение въз основа на разбирането на европейско ниво за гражданската компетентност.

ЕС подкрепя изграждането на гражданската компетентност чрез подпомагане на обучението за активно гражданство, като използва два образователни подхода - учене през целия живот и учене в различен социален контекст, не само в училище.¹⁴ Изтъква се, че опитът и резултатите от гражданското образование, включително формално образование, ще помогнат за повишаване на нивата на гражданска компетентност (знания, умения, отношение и ценности) и в крайна сметка ще се даде възможност на гражданите да станат активни, въпреки че може да има бариери при добре образовани граждани да предприемат действия.¹⁵

На ниво ЕС се приема, че **гражданската компетентност, която обхваща знанията, уменията, ценностите и нагласите, необходими за активния гражданин, е една от осемте ключови компетентности, изисквани от образованието и обучението за лична реализация, активно гражданство, социално сближаване и заетост в общество на знанието.**¹⁶ Този текст е нормативна позиция, съгласувана от всички държави членки както чрез Съвета за образование (представители от националните министерства), така и от Европейския парламент.

Вписана в осемте ключови компетенции на гражданите на ЕС в рамката за Образование и обучение 2020, гражданската компетентност е взаимосвързана със социалната компетентност /фигура 1/. Очаква се тя да даде способност на хората за пълноценно участие в гражданския живот въз основа на знания за социални и политически концепции и структури и ангажимент за активно и демократично участие.¹⁷

¹³ Bryony Hoskins and David Kerr, Final Study Summary and Policy Recommendations Participatory Citizenship in the EU Institute of Education, European Commission, 2012

¹⁴ European Commission, Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework. Belgium, 2007

¹⁵ Hoskins, J.G. Janmaat, E. Villalba, Learning citizenship through social participation outside and inside school: an international, multilevel study of young people's learning of citizenship, 2012, p.13

¹⁶ Препоръка на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 за ключовите компетентности за учене през целия живот - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:EN:PDF>

¹⁷ Пак там

Фигура 1. Осемте ключови компетенции на гражданите на ЕС

18

Схемата на ЕС за гражданска компетентност е изградена от проучванията за гражданска компетентност на IEA.¹⁹ Създаденият модел на гражданска компетентност е представен на фигура 2. Той е използван за разработване на композитен индикатор за гражданска компетентност /CCCI/.²⁰

Фигура 2. Модел на гражданска компетентност

¹⁸ A tool for YouthPass, European Union Programmes Agency, Triq l-Imtarfa, Imtarfa MTF1140

¹⁹ IEA - Международна асоциация за оценка на образователните постижения

²⁰ Hoskins, B., Villalba, C., Saisana, M., 2012, The 2011 Civic Competence Composite Indicator (CCCI-2). Measuring Young People's Civic Competence across Europe based on the IEA International Citizenship and Civic Education study. Luxembourg: Publications Office of the European Union

В този модел индикаторите за гражданска компетентност са:

а) **Знания и умения за демокрация**, които се отнасят до когнитивното обучение за гражданското общество и политиката, като политическа рамка на ЕС.

Гражданската компетентност се основава на познаването на концепциите за демокрация, справедливост, равенство, гражданство, граждански права, включително как те са изразени в Хартата за основните права на ЕС и в международните декларации и как се прилагат от различните институции на местно, регионално, национално и европейско ниво. Знанията и уменията за демокрация включват познаването на съвременни събития, както и основните тенденции и събития от националната, европейската и световната история. Като част от тази компетентност трябва да се развият и познания за целите, ценностите и политиките на социални и политически движения. Познаването на европейската интеграция, структурите на ЕС, основните му цели и ценности е от съществено значение, както и информираността за многообразието и културите в Европа.

Уменията като част от гражданската компетентност включват способност личността да се ангажира с други хора в съвместно публично действие, да изразява солидарност и осъзнат интерес към решаването на проблеми, които засягат местната или по-широка общност. Тези умения изискват способност за критично и креативно мислене и конструктивно участие в общностни дейности, както и способност за вземане на решения на различни нива от местно до европейско, по-специално посредством гласуване.

б) **Гражданските ценности** измерват възприемането на политическите ценности и се опират на концепцията за граждански дълг към изграждането на държавата.

Гражданската компетентност включва чувство за отговорност както и изразяване на уважение и разбиране към споделени ценности на общността, както и уважение към демократичните принципи. Пълно зачитане на правата на човека, включително равенството пред закона като основа на демокрацията, разбиране и уважение към различните ценностни системи на различните религиозни или етнически групи са в основата на положителното гражданско отношение.

в) **Нагласата за участие** измерва намерението за участие в граждански и политически живот, обхващащ широк спектър от дейности за национално и

европейско гласуване до участия в младежки сдружения и доброволен труд. То означава способност едновременно за изразяване на принадлежност към местната, националната и европейската и световната общности и желание за участие в процес на демократично вземане на решения на всички нива. Конструктивното участие предполага гражданска инициатива, подкрепа и за социалното многообразие и за социалната интеграция, подкрепа за устойчивото развитие и готовност да зачита ценностите и личното пространство на другите индивиди.

г) **Социалната справедливост** отразява афективния аспект на гражданската компетентност, като се очаква загриженост за социалните малцинства и уязвимите.

Рамката на ЕС за гражданска компетентност изразява отношението към ценностите и участието, към правата на човека, към гражданските добродетели. Това е отговорност, за която безпорно са необходими познания за демократичните процеси, критичното мислене и способност за участие в процесите на вземане на решения.

Педагогически аспект на гражданската компетентност

От педагогическа гледна точка **гражданската компетентност се характеризира с предаване на знания, възпитание в разбиране и приемане на гражданските ценности, формиране на умения, качества и нагласа за практически граждански действия.** Тя се отразява в ценностната ориентация на ученика.

В педагогическата практика, за постигането на такива образователни резултати, най-подходящи са интерактивните методи, при които ученикът е активен участник в процеса на обучение, равен е на всички останали и се включва със своите възможности. Това често налага осигуряване на индивидуални подходи към учениците. Процесът на обучение следва да бъде ориентиран към разширяване на спектъра на преживяванията чрез моделиране на различни примери от живота, дискутиране и решаване на практически казуси.

В нашия свят на 21-ви век технологията предоставя на учениците разнообразни начини да учат и да се ангажират като граждани, като изследват проблеми, търсят жизнеспособни решения на проблемите на общността и общуват с хора в различни страни и от различни континенти. С напредването на

технологиите на учениците се предлагат различни възможности за учене, което им помага да разберат по-добре взаимоотношенията си с обществото и света.

Развитието на гражданската компетентност не може да бъде ограничено само до уроците по гражданско образование и/ или обществени науки. То трябва да бъде поощрявано по време на целия цикъл на училищно обучение на ученика.

Тъй като изграждането на гражданската компетентност е многоаспектна работа, необходимо е освен образователен процес, но и създаване на съответна гражданската среда със социална атмосфера в училище. Практически е невъзможно да се възпитат добри граждани в училище, в което правилата на училищния живот и атмосферата противоречат на принципите на отворената комуникация и човешките права. Важно е определяне на отношението към учениците по време на всички дейности в училище, наличието на ясни правила на съвместен живот на учители и ученици, приети процедури за справяне с конфликтни ситуации и включване на учениците в събития, надхвърлящи пределите на училищната стая, на училищната общност.

Участието на учениците в училищния живот и управление е важна част от формирането на граждански компетенции. Дори ако ученическите съвети или други форми на самоуправление имат ограничени (или нямат) формални правомощия, те предоставят на учениците практически опит в демократичния процес.

Различните форми на неформалното обучение в училище – участие в проекти, програми, организации, младежки форуми и др. – предоставят възможности на учениците за развитие на гражданските им компетенции – способност да използват и прилагат своите граждански знания, способност да участват в процеси на вземане на решения, в избори. Те предоставят форум за участие в политически дискусии, където учениците изграждат способността аргументирано да защитават и отстояват мнение, да подхождат към информацията с критично и аналитично мислене, ефективно да сътрудничат с другите, да работят в екип, като развиват межкултурни и лидерски способности, способности за уважение и отговорност към себе си и към другите.

- Препоръка на Съвета от 22 май 2018 год. относно ключовите компетентности за учене през целия живот
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA)
- Препоръка на Съвета от 01.07.2020 год. относно професионалното образование и обучение (ПОО) за постигане на устойчива конкурентоспособност, социална справедливост и издръжливост
<https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2020/BG/COM-2020-275-F1-BG-MAIN-PART-1.PDF>
- Съвет на Европа, 2017 год. Да се научим да живеем заедно. Доклад на Съвета на Европа за състоянието на гражданското образование и обучението по правата на човека в Европа.
<https://rm.coe.int/the-state-ofcitizenship-in-europe-e-publication/168072b3cd>
- Съвет на Европейския съюз, 2016 год. Развиване на медийната грамотност и критично мислене чрез образование и обучение - заключения на Съвета (30 май 2016 год.).
<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9641-2016-INIT/en/pdf>.
- Декларация на европейските министри на образованието и ЕК от 2015 год. за насърчаване на гражданското самосъзнание и общите ценности - свобода, толерантност и антидискриминация;
- Работна група „Образование и обучение 2020“ към ЕК, 2016 год.: Насърчаване на гражданството и общите ценности на свобода, толерантност и недискриминация чрез образование;
- Активното гражданство бе признато за важна цел от Болонския процес, който поставя приоритети за висшето образование. То е включено в стратегията на ЕС за учене през целия живот и политиката на ЕС за младежта.